

IZPOSTAVLJENOST PSIHIČNEMU NASILJU V DRUŽINI IN PRIPRAVLJENOST NA UKREPANJE MED DIJAKI IN DIJAKINJAMI SLOVENSКИH SREDNJIH ŠOL

1

EXPOSURE TO PSYCHOLOGICAL VIOLENCE IN THE
FAMILY AND THE WILLINGNESS TO ACT AMONG
STUDENTS OF SLOVENIAN SECONDARY SCHOOLS

Ksenija Domiter Protner, *prof. soc.*

Prva gimnazija Maribor, Mladinska 4, 2000 Maribor

ksenija.protner@guest.arnes.si

Miran Lavrič, *dr. soc.*

Filozofska fakulteta Univerze v Mariboru, Koroška c. 160, 2000 Maribor

miran.lavric@uni-mb.si

POVZETEK

Na podlagi pregleda raziskav v svetu in slovenskem prostoru smo poskušali zapolniti vrzel na področju raziskovanja izpostavljenosti slovenskih srednješolcev psihičnemu nasilju v družini. Posebej sta nas zanimala obseg iskanja pomoči ob izpostavljenosti slovenskih srednješolcev psihičnemu nasilju in vloga posameznih dejavnikov, ki vplivajo na verjetnost iskanja pomoči. Rezultati so pokazali, da je pomemben delež vzorca srednješolcev iz naše raziskave izpostavljen psihičnemu nasilju v družinskem okolju. Posebno zaskrbljujoč je podatek, da velika večina (81 %) teh srednješolcev ne išče pomoči. Del razlogov za takšno stanje lahko iščemo v ugotovitvi, da približno polovica srednješolcev, ki so izpostavljeni

psihičnemu nasilju, tega sploh ne prepozna kot nasilje. V tej zvezi je pomenljivo, da srednješolci bistveno bolj pogosto prepoznavajo nasilje v družinah svojih vrstnikov kot pa v lastnem družinskem okolju. Med razlogi, ki jih sami navajajo kot pomembne za neprijavljeno izpostavljenost nasilju, prevladujejo navezanost na starše, strah pred stigmato, strah pred reakcijo staršev in občutek lastne krivde za nasilje v družini.

KLJUČNE BESEDE: *srednješolci, družina, psihično nasilje, priča nasilja, prijava nasilja.*

ABSTRACT

Having reviewed the research conducted worldwide and in Slovenia, we attempted to fill in the gap in the area of research pertaining to the exposure of Slovene secondary school students to psychological violence in the family. We were particularly interested in the extent to which Slovene secondary school students seek help when faced with psychological violence as well as in the role of individual factors which affect the probability that an individual will seek help. Results have shown that a considerable share of the sample group of secondary school students in our study is exposed to psychological violence in the family. It is extremely alarming that the vast majority (81 %) of them do not seek help, which can in part be attributed to the fact that approximately one half of students who are exposed to psychological violence do not recognize it as violence. Interestingly, secondary school students far more often recognize violence in the families of their peers than in their own family environment. Among the main reasons the students gave for not reporting instances of violence were emotional attachment to the parents, concerns of stigmatization, fear of the parents' reaction and a sense of personal blame for the violence.

KEYWORDS: *secondary school students, family, psychological violence, witness to violence, reporting violence.*

UVOD

Po podatkih policijskih uprav v Sloveniji je bilo med letoma 2000 in 2007 zabeleženih 3.834 otrok žrtev nasilja v domačem okolju (Mušič, 2008). Pri tem je treba upoštevati, da ti podatki prikazujejo le manjši delež vseh otrok, ki so izpostavljeni nasilju v družini. Vsi raziskovalci, ki proučujejo nasilje v družini, so namreč soglasni, da je delež neodkritega nasilja v družini izjemno visok in da so otroci izjemno redko prijavitelji tega nasilja. Problem neodkritega nasilja nad otroki izpostavljajo tudi v poročilu zadnje svetovne raziskave OZN (v raziskavo je bila vključena tudi Slovenija), ki je zajela tudi problematiko nasilja v družini. Avtorji poročila ugotavljajo, da je pomemben razlog za to, da ne prijavljajo nasilja, strah. Mnogo otrok se boji poročati o nasilju, ki so mu izpostavljeni. Pogosto tudi starši molčijo, še posebej če je storilec drugi izmed staršev, kateri drugi član družine ali pomembna oseba iz družbenega okolja. Starše je tudi strah stigme, ki spremlja poročilo o nasilju, še posebej v okolju, kjer je družina spoštovana in pojmovana kot varna za otroke (United Nations, 2006). Po ugotovitvah Devoe in Smith (2002, v Black, Trocme, Fallon in MacLaurin, 2007) pa matere pogosto ne prijavijo zlorabe in ne iščejo pomoči v ustreznih institucijah tudi iz strahu, da ne bi bili ob tem odkritju otroci odvzeti iz družine.

O problemu prikrievanja nasilja v družini piše tudi Caroline McGee, predstavnica nacionalne raziskovalne skupine za zaščito otrok v Veliki Britaniji. Ugotavlja, da se otroci zelo zgodaj naučijo, da se o nasilju ne govori z nikomer zunaj doma. Pogosto otroci verjamejo, da se to dogaja vsem, in menijo, da nihče o tem ne govori, ker je to nekaj običajnega (McGee, 1997). Podobno navaja tudi organizacija UNICEF v poročilu o globalni raziskavi (iz leta 2005) vseh oblik nasilja nad otroki. Večina mlajših odraslih (vključenih v retrospektivne študije z vprašanji o njihovem otroštvu), ki so bili žrtev nasilja, izpostavlja, da v otroštvu o družinskem nasilju ni govorila z nikomer. Tudi v državah, ki imajo zelo razvite sisteme za zaščito otrok, obravnavani v raziskavi v času otroštva niso iskali pomoči. Razlogi, ki jih ugotavljajo, so predvsem pomanjkanje zaupanja v socialne službe, strah pred maščevanjem povzročitelja,

nepoznavanje iskanja pomoči ali pomanjkanje ustreznih služb (World Report on Violence against Children, 2006).

Še posebej prikrito ostaja psihično nasilje, pri katerem se zatika že na ravni definicije pojma. Zakon o preprečevanju nasilja v družini na primer definira kot psihično nasilje vsa ravnanja, s katerimi povzročitelj nasilja pri družinskem članu povzroči strah, ponižanje, občutek manjvrednosti, ogroženosti in druge duševne stiske (Zakon o preprečevanju nasilja v družini, 2008). Pri obravnavi psihičnega nasilja se tudi pogosto poudarja razlikovanje med biti žrtev nasilja in biti priča nasilju v družini. Empirične študije o otrocih, ki so bili priče nasilja, so se pojavile v osemdesetih letih (Kitzmann, Gaylord, Holt in Kenny, 2003). Številni raziskovalci družinskega nasilja pojmujejo izpostavljenost otroka kot priče družinskemu nasilju kot obliko psihičnega trpinčenja (McGee in Wolfe, 1991; Peled in Davis, 1995; Somer in Braunsten, 1990, v Kitzmann idr., 2003). V tej zvezi je Kalmus (1984, v Filipčič, 2002) v svoji raziskavi, v kateri je zajela več kot dva tisoč odraslih oseb, ugotovila, da je hujše nasilje v družini verjetnejše, kadar so bili moški ali ženske v otroštvu opazovalci nasilja med staršema, kot pa kadar so jih starši pretepali, čeprav obe situaciji povečata stopnjo nasilja v drugi generaciji. Pri vplivu teh izkušenj iz otroštva ni našla razlik med spoloma.

Otroci so izpostavljeni nasilju v družini v vseh družbenih slojih (World Report on Violence against Children, 2006), vendar številne raziskave kažejo večjo verjetnost za nasilje v družinah z nižjim socialno-ekonomskim statusom (Kantor in Straus, 1990, v O'Keefe, 1996; Finkelhor, Ormrod, Turner in Hamby, 2005; Holt, Buckley in Whelan, 2008). Avstralska raziskava izpred desetih let, v katero je bilo vključenih pet tisoč avstralskih mladih v starosti med 12 in 20 let, je tudi pokazala, da izvira iz družin z nizkim SES za polovico več mladih, ki doživljajo nasilje s strani svojih staršev kot žrtve ali priče, kot iz tistih z visokim (Australian Institut of Criminology, 2001). V poročilu ameriške raziskave o izpostavljenosti otrok vsem vrstam nasilja Finkelhor, Turner, Ormrod, Hamby in Kracke (2009) navajajo študije, ki so pokazale, da so v družinah z nizkim SES mladi celo nekajkrat več izpostavljeni nasilju.

Splošno sprejeta domneva je, pravi K. Filipčič (2002), da so zlorabljeni samo majhni otroci, ki jih javnost pojmuje kot nedolžne žrtve. Pri otrocih žrtvah, starih nad 12 let, pa pogosto niso tako razumevajoči, saj naj bi adolescent že sam vlival na svoje vedenjske probleme (prav tam). Leta 1996 je v okviru raziskave o proučevanju izpostavljenosti adolescentov nasilju v različnih socialnih okoljih, ki je zajela 935 srednješolcev različnih šol na področju Los Angelesa, kar 63 % adolescentov poročalo, da je bilo izpostavljeno različnim oblikam nasilja staršev nad njimi, 56 % pa jih je poročalo, da so bili priče nasilja med starši (O'Keefe, 1996).

Vendar se večina raziskav o izpostavljenosti nasilju nanaša na mlajše otroke, bistveno manj pa na adolescente (Aymer, 2008; McGee, 1997). Po pregledu dostopnih virov s tega področja ugotovljamo, da širših empiričnih študij o izpostavljenosti adolescentov (srednješolcev) družinskemu nasilju v slovenskem prostoru nimamo.¹

Z vidika psihosocialnega razvoja posameznika se zanemarjanje problema izpostavljenosti adolescentov nasilju v družini ne kaže kot upravičeno. Po mnenju Gabi Čačinovič Vogrinčič (1988) je izjemno pomembno, da ima človek v družini možnost, da čuti tisto, kar čuti, da si čustva pojasni in jih predela skupaj z drugimi v družinski skupini. In otrok, ki doživlja nasilje v družini, ima izjemno redko možnost predelave čustev: „Ko otrok začne skrivati čustva pred družino, jih bo kmalu moral skrivati pred samim seboj, ne bo jih več mogel razbrati in se z njimi spoprijeti.“ (Čačinovič Vogrinčič, 1998, str. 217) Prav gotovo ima mnogo adolescentov, ki so deležni nasilja v družini, tudi tovrstne težave, kar jim še dodatno otežuje prepoznavanje in razreševanje svojega položaja. Adolescenčno obdobje je namreč že samo po sebi specifično obdobje, ki tudi mladim v urejenem in zdravem družinskem okolju prinaša veliko stisk, saj je povezano z burnim dogajanjem v njihovem biološkem, psihološkem in socialnem razvoju.

¹ To ugotavljajo tudi v oceni stanja v Resoluciji o nacionalnem programu in preprečevanju nasilja v družini 2009–2014, ki jo je sprejel Državni zbor Slovenije (Uradni list RS št. 41/2009).

Pomembna za proučevanje izpostavljenosti adolescentov psihičnemu nasilju je tudi ugotovitev številnih raziskav, da s starostjo otroka upade fizično kaznovanje. K. Filipčič meni, da lahko to razložimo tudi kot posledico večjega tveganja, da se bodo otroci na nasilje odzvali z nasiljem ali pa razkrinkali nasilneža (Filipčič, 2002).

NAMEN RAZISKA VE

V naši raziskavi smo poskušali prispevati k zapolnitvi vrzeli na področju raziskovanja izpostavljenosti adolescentov nasilju v družini v slovenskem prostoru, pri čemer smo se posebej osredotočili prav na psihične oblike nasilja, ki so za obravnavano populacijo, sodeč po dosedanjih študijah, značilne v večji meri kot fizične. Posebej sta nas zanimala obseg iskanja pomoči v primeru izpostavljenosti psihičnemu nasilju in vloga posameznih dejavnikov, ki vplivajo na verjetnost iskanja pomoči in s tem prijave.

V okviru zbiranja in analize podatkov smo poskušali ovrednotiti štiri hipoteze, ki smo jih oblikovali na osnovi predstavljениh študij in teoretičnih izhodišč.

Na osnovi študij, ki prikazujejo problem odkrivanja izpostavljenosti otrok in mladostnikov nasilju v družini zaradi tega, ker to ni prijavljeno (McGee, 1997; Devoe in Smith, 2002, v Black, Trocme, Fallon in MacLaurin, 2007; World Report on Violence against Children, 2006; Mušič, 2008), smo predpostavili, da **velika večina (vsaj ¾) srednješolcev, ki doživlja nasilje v družini, ne prijavi (H1)**.

Glede na dejstvo, da je psihično nasilje kompleksen pojav, ki ga že raziskovalci različno definirajo in ne pušča ‚vidnih‘ poškodb (Filipčič, 2002), in da je biti priča družinskemu nasilju pomembna oblika psihičnega nasilja (Kitzmann idr., 2003, Finkelhor idr., 2005; Holt idr., 2008, O’Keefe, 1996; Kalmus, 1984, v Filipčič, 2002), smo predvidevali, da **pomemben delež (¼) srednješolcev, ki so izpostavljeni psihičnemu nasilju, tega ne prepoznava kot izpostavljenost nasilju (H2)**.

Na osnovi ugotovitev o percepciji nasilja v svoji družini in problemu čustev v družini, kjer je prisotno nasilje (McGee, 1997;

Čačinovič Vogrinčič, 1998), ter težavi v zvezi s prepoznavanjem izpostavljenosti nasilju v primeru posrednega nasilja (biti priča) v lastni družini smo predvidevali, da **srednješolci v lastnem družinskem okolju bistveno težje prepoznavajo nasilje kot v družinskem okolju vrstnikov (H3)**.

Raziskave (Kantor in Straus, 1990 v O'Keefe, 1996; Finkelhor idr., 2005; Holt idr., 2008, Finkelhor idr., 2009; Mikuš-Kos, 1993), ki ugotavljajo višjo izpostavljenost nasilju v družinah z nižjim SES, so bile podlaga za predpostavko, da je **v družinah z višjim SES izpostavljenost srednješolcev psihičnemu nasilju v družini nižja (H4)**.

METODOLOGIJA

VZOREC

V vzorec smo zajeli 214 srednješolcev in srednješolk 2. letnika gimnazijskega in strokovnega programa srednjih šol iz treh različnih slovenskih regij (gorenjska, goriška in podravska). Dobra polovica dijakov (52,8 %) je bila iz strokovnih srednješolskih programov, preostali (47,2 %) so bili iz gimnazijskih. V vzorcu je bilo 49,5 % deklet in 50,5 % fantov. Vzorec sicer ni zastavljen tako, da bi v strogem pomenu zagotavljal reprezentativnost za populacijo dijakov gimnazij in srednjih šol v Sloveniji. S tega vidika gre za namenski vzorec, s katerim želimo predvsem oblikovati verodostojne ocene razmerij med posameznimi pojavi v okviru obravnavane populacije (npr. razmerje med prepoznavanjem nasilja pri sebi in pri vrstnikih) ter okvirno oceniti pogostost pojavljanja nekaterih pojavov (npr. pogostost izpostavljenosti psihičnemu nasilju).

METODE ZBIRANJA IN ANALIZE PODATKOV

Uporabili smo metodo pisnega izpolnjevanja ankete ob prisotnosti anketarja. Anketiranje so skladno z navodili izvedli učitelji in svetovalni delavci v času rednega pouka v mesecu marcu

in aprilu 2010. Vprašanja so se razen splošnih podatkov, kot so spol, srednješolski program, izobrazba staršev in ocena dohodkov, nanašala na štiri sklope: (1) izpostavljenost psihičnemu nasilju anketiranega srednješolca, (2) poznavanje družinskega nasilja v družinah vrstnikov, (3) dosedanje iskanje pomoči in pripravljenost za prijavo ter (4) vzroki za neprijavljeno nasilje.

Izpostavljenosti srednješolcev psihičnemu nasilju v družini smo ugotavljali s 13 vprašanji, ki so se nanašala tako na posredno (biti priča psihičnemu ali fizičnemu nasilju v družini) kot na neposredno izpostavljenost psihičnemu družinskemu nasilju. Zanimala nas je:

- Posredna izpostavljenost psihičnemu nasilju (biti priča nasilju), ki smo jo ugotavljali z desetimi vprašanji o prisotnosti pojavov nasilnih oblik vedenja v družini: alkoholizem obeh staršev, alkoholizem enega od staršev, prepiranje med starši, besedno poniževanje, grožnje, klofute, pretepanje, spolno nasilje, ustrahovanje.
- Neposredna izpostavljenost psihičnemu nasilju, ki smo jo ugotavljali s tremi vprašanji: Ali ti starši kdaj rečejo, da iz tebe nič ne bo?, Ali te je doma kdaj sram?, Ali te je doma kdaj strah?, Ali si že kdaj prespal/-a pri sorodnikih ali prijateljih, ker te je bilo doma strah?. Poznavanje nasilja v družinah vrstnikov smo ugotavljali z vprašanji, ali je v družini katerega njihovih vrstnikov/vrstnic prisotno: alkoholizem enega starša, alkoholizem obeh staršev, besedno poniževanje, grožnje, pretepanje, spolno nasilje, ustrahovanje. Dosedanje iskanje pomoči smo ugotavljali z vprašanjem: Ali si že kdaj iskal/-a pomoč zaradi dogajanja v tvoji družini? Pripravljenost za prijavo smo ugotavljali z vprašanjem: Če bi menil/-a, da se v tvoji družini dogaja nasilje, ali bi ga prijavil/-a?

Ugotavljali smo tudi percepcijo pomembnosti različnih razlogov za neprijavljeno nasilje. Anketirani so izbirali med osmimi vzroki (1. ker bi se bal/-a reakcije staršev, 2. ker ne vem, komu bi prijavil/-a, 3. ker mi nihče ne bi verjel, 4. ker je starše treba ceniti, 5. ker me imajo moji starši zelo radi, 6. ker sem morda v resnici jaz vsega

kriv/-a, 7. ker bi se bal/-a, kaj si bodo drugi mislili o meni in moji družini, 8. ker menim, da drugih to ne bi zanimalo). Obdelavo in analizo podatkov smo opravili s programom SPSS 17.0.

IZSLEDKI

Prvo hipotezo (H_1), da velika večina (vsaj %) srednješolcev, ki doživlja nasilje v družini, tega ne prijavi, smo preverjali tako, da smo najprej opredelili tiste srednješolce, ki jih lahko pojmujeemo kot izpostavljene nasilju v družini. V to kategorijo smo uvrstili tiste, ki so bili pogosto ali zelo pogosto izpostavljeni najmanj dvema od navedenih 13 oblik (alkoholizem obeh staršev, alkoholizem enega od staršev, prepiranje med starši, besedno poniževanje v družini, grožnje v družini, klofute v družini, pretepanje v družini, spolno nasilje v družini, ustrahovanje v družini, občutek ničvrednosti, občutek sramu, občutek strahu in prespati drugje zaradi dogajanja v družini) posrednega in neposrednega psihičnega nasilja. Ustreznost tega indikatorja smo potrdili z visoko stopnjo interne konsistentnosti (Cronbachov koeficient alfa je bil 0,766) lestvice, ki vključuje navedenih trinajst spremenljivk.

S to metodo smo dobili skupino 31 srednješolcev (14 %), ki jih lahko obravnavamo kot izpostavljene psihičnemu nasilju v družini. Med njimi smo identificirali le 19 % takih, ki so že iskali pomoč zaradi nasilja v družini, kar pomeni, da kar 81 % srednješolcev, ki doživlja nasilje v družini, ne išče pomoči zunaj družinskega kroga. S hi-kvadrat testom smo potrdili, da se ta delež

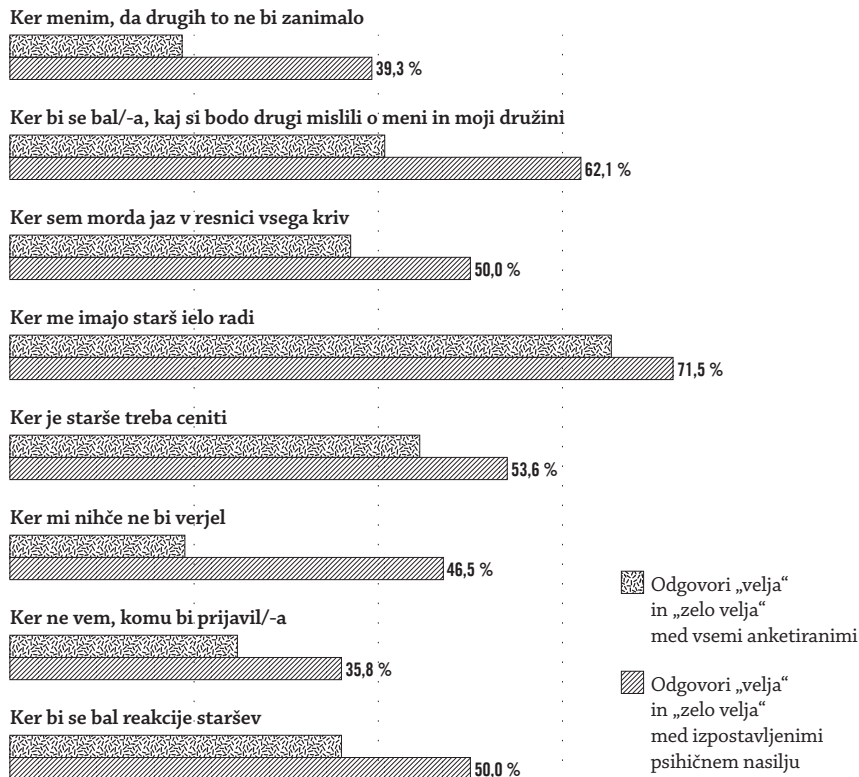
TABELA 1: *Struktura srednješolcev glede na izpostavljenost psihičnemu nasilju v družini in glede na prijavo ali iskanje pomoči med tistimi, ki so izpostavljeni psihičnemu nasilju*

Izpostavljenost psihičnemu nasilju v družini (N = 214)		Prijava ali iskanje pomoči med tistimi, ki so izpostavljeni psihičnemu nasilju (N = 31)	
Je izpostavljen/-a	Ni izpostavljen/-a	Je prijavil/-a ali iskal/-a pomoč	Ni prijavil/-a ali iskal/-a pomoči
31 (14 %)	183 (86 %)	6 (19 %)	25 (81 %)

statistično značilno razlikuje od pričakovanega dvotretjinskega deleža ($\chi^2 = 4,39$, $p < 0,05$), na osnovi česar lahko prvo hipotezo (H_1) potrdimo.

V zvezi s prijavljanjem nasilja se postavlja vprašanje, zakaj srednješolci psihičnega nasilja ne prijavljajo. En način iskanja odgovora na to vprašanje so mnenja samih dijakov. Naše ankete-rance smo zato spraševali, kakšni bi lahko bili razlogi, da nasilja, čeprav bi menili, da so mu izpostavljeni, ne bi prijavili. Ponudili smo jim osem možnih razlogov, ki jih, skupaj z odgovori tistih, ki menijo, da posamezen razlog zanje velja ali zelo velja, predstavljamo v **GRAFU 1**.

Prva ugotovitev, ki jo ponuja **GRAF 1**, je, da izpostavljeni srednješolci v primerjavi s celotnim vzorcem bistveno pogosteje kot pomembne navajajo prav vse razloge, zakaj ne bi prijavili nasilja v družini. Možna razlaga za to ugotovitev je, da izpostavljeni psihičnemu nasilju (zaradi situacije v družini) več razmišljajo o razlogih, ki smo jih ponudili. Glede na ugotovljen majhen delež (19 %) izpostavljenih nasilju, ki so iskali pomoč, je še posebej zanimivo ugotavljanje razlogov o tem, zakaj se ne bi odločili za prijavljanje v skupini izpostavljenih nasilju. Preseneča, da kljub izpostavljenosti nasilju v družini kot najpogostejši razlog (71,5 %), da nasilja ne bi prijavili, navajajo, da jih imajo starši zelo radi. Kot naslednjo oviro za prijavo nasilja so v velikem deležu (62,1 %) izpostavljali stigmatiziranje njih in družine. Stigma družine, ki jo prinaša odkritje nasilja v družini, verjetno pomembno vpliva tudi na reakcijo staršev ob odkritem nasilju in strah pred to reakcijo je bil izražen tudi v velikem številu odgovorov (50 %). Glede na to, da več kot polovica izpostavljenih nasilju v družini meni, da je starše treba ceniti, ni presenetljiv velik delež (50 %) odgovorov o lastni krivdi. Vidimo torej, da so razlogi, ki so povezani z družino, med najpomembnejšimi za majhno število prijav, vendar niso edini. Pomemben kazalec, zakaj se tako malo srednješolcev odloči za prijavo nasilja, je namreč tudi mnenje 46,4 % dijakov, da jim nihče ne bi verjel. To skupaj z njihovim mnenjem, da drugih to ne bi zanimalo (39,3 % odgovorov), kaže na to, da v iskanju pomoči ne vidijo rešitve problemov. Ob tem pa tudi ni zanemarljiv delež (35,8 %) srednješolcev izpostavljenih nasilju, ki ne vedo, komu bi

GRAF 1: Primerjava vseh anketiranih in izpostavljenih psihičnemu nasilju glede na pogostost navajanja različnih razlogov za neprijavljeno izpostavljenost nasilju

prijavili nasilje, kar kaže na še vedno slabo ozaveščenost mladih glede možnosti prijave v primeru nasilja v družini.

Za preverjanje hipoteze (H2), da pomemben delež (1/3) srednješolcev, ki so izpostavljeni psihičnemu nasilju, tega ne prepoznava kot izpostavljenost nasilju, smo obravnavali kategorijo dijakov, za katere smo že v okviru preverjanja prve hipoteze ugotovili, da so po naših merilih izpostavljeni psihičnemu nasilju in niso iskali pomoči (teh dijakov je bilo 25). Zanimalo nas je, kolikšen delež teh srednješolcev meni, da bi v primeru izpostavljenosti nasilju to prijavili. Med 23 veljavnimi odgovori jih je 11

TABELA 2: *Struktura srednješolcev, ki so izpostavljeni psihičnemu nasilju v družini in ki še niso iskali pomoči glede na lastno oceno, ali bi v primeru nasilja v družini poiskali pomoč*

Srednješolci, ki so izpostavljeni psihičnemu nasilju v družini in ki še niso iskali pomoči (N = 23)	
Bi prijavil/-a ali iskal/-a pomoč	Ne bi prijavil/-a ali iskal/-a pomoči
11 (48 %)	14 (52 %)

(48 %) takih, ki menijo, da bi v primeru izpostavljenosti nasilju to prijavili. Na tej osnovi lahko sklepamo, da približno polovica srednješolcev, ki so izpostavljeni psihičnemu nasilju, tega ne prepozna kot nasilje. S hi-kvadrat testom smo to tudi statistično potrdili ($\chi^2 = 5,27, p < 0,05$) in tako lahko potrdimo tudi hipotezo H2. Menimo, da ta rezultat kaže na problem tolerantnosti do psihičnega nasilja. Srednješolci psihičnega nasilja sploh ne prepoznajo kot nasilje in pod pojmom nasilje, kot lahko sklepamo, razumejo samo fizično obliko. Sklepamo tudi, da srednješolci nasilja, ki mu niso izpostavljeni neposredno, ampak posredno kot priče nasilja med starši, ne pojmujejo kot izpostavljenost nasilju. Že v uvodu smo poudarili, da je občutljivost za prepoznavanje izpostavljenosti adolescentov nasilju v družini manjša, ker jih pojmujejo že kot odrasle, odgovorne za svoje vedenje. To potrjuje tudi pogostost odgovorov, kot sta strah pred tem, da jim nihče ne bi verjel, ter občutek lastne krivde, o vzrokih za neprijava nasilja v družini.

Tretjo hipotezo (H3), da srednješolci v lastnem družinskem okolju bistveno težje prepoznavajo nasilje kot v družinskem okolju vrstnikov, smo preverjali tako, da smo najprej opredelili indikatorje za percepcijo izpostavljenosti psihičnemu nasilju v lastnem družinskem okolju in v družinskem okolju vrstnikov. V obeh primerih smo uporabili iste indikatorje, in sicer izpostavljenost osmim oblikam psihičnega nasilja v družini (alkoholizem enega starša v družini, alkoholizem obeh staršev v družini, besedno poniževanje v družini, grožnje v družini, pretepanje v družini, spolno nasilje v družini, ustrahovanje v družini). Ustreznost uporabe tega indikatorja smo potrdili z visoko stopnjo interne konsistentnosti tako za

TABELA 3: Zaznavanje nasilja v lastni družini in v družinah vrstnikov

Zaznavanje psihičnega nasilja v lastni družini (N = 214)		Zaznavanje psihičnega nasilja v družini vrstnika (N = 214)	
Zaznava nasilje	Ne zaznava nasilja	Zaznava nasilje	Ne zaznava nasilja
32 (15 %)	182 (85 %)	143 (67 %)	71 (33 %)

izpostavljenost v lastni družini (Chronbachov koeficient alfa je bil 0,701) kot tudi v družinah vrstnikov (Chronbachov koeficient alfa je bil 0,842). Pokazalo se je, da 15 % srednješolcev v svoji družini zaznava vsaj eno od navedenih oblik nasilja, vendar jih kar 67 % vsaj pri eni družini vrstnikov zaznava vsaj eno od navedenih oblik nasilja. Lahko torej rečemo, da je pogostost zaznavanja nasilja pri drugih družinah za več kot štirikrat višja v primerjavi s pogostostjo zaznavanja psihičnega nasilja v lastni družini.

Na osnovi tega lahko sklepamo, da anketno merjenje, ki temelji na lastni percepciji izpostavljenosti psihičnemu nasilju močno (po naši oceni za približno štirikrat) podceni prisotnost tega pojava. Glede na ta rezultat in hi-kvadrat test ($\chi^2 = 53,67$, $p < 0,01$) lahko hipotezo H₃ potrdimo. Zastavlja se vprašanje, zakaj je toliko višja pogostost zaznavanja nasilnih oblik vedenja v družinah vrstnikov kot v lastnih družinah. Sklepamo, da so mladostniki do nasilja v lastnem družinskem okolju manj kritični kot do nasilja v družinskem okolju vrstnikov in da je nasilja v njihovih družinah več, kot to kažejo odgovori. Pri tem je gotovo pomemben emocionalni dejavnik, ki skupaj z identifikacijo z družino in s strahom pred stigmatom vpliva na percepcijo nasilja v lastni družini ter na vzpostavitev obrambnih mehanizmov pri odgovarjanju.

Za preverjanje četrte hipoteze H₄ (da je v družinah z višjim SES nižja izpostavljenost srednješolcev psihičnemu nasilju v družini) smo najprej opredelili socialno-ekonomski status družine (SES), ki smo ga ugotavljali s tremi dejavniki: dijakova ocena višine mesečnih dohodkov v družini (zelo nizki, nizki, nekje v sredini, visoki, zelo visoki), izobrazba mame in izobrazba očeta. Ustreznost uporabe tega indikatorja smo potrdili s še zadovoljivo stopnjo interne konsistentnosti (Chronbachov koeficient alfa je

TABELA 4: *Korelacija med izpostavljenostjo psihičnemu nasilju in socialno-ekonomskim statusom*

Spearmanov ρ	-0,075
Sig.	,294
N	199

0,665). Nato smo sešteli vrednosti odgovorov na vseh 13 vprašanj, ki so merila izpostavljenost nasilju (alkoholizem obeh staršev, alkoholizem enega od staršev, prepiranje med starši, besedno poniževanje v družini, grožnje v družini, pretepanje v družini, spolno nasilje v družini, ustrahovanje v družini, občutek ničvrednosti, občutek sramu, občutek strahu in prespati drugje zaradi dogajanja v družini) in vseh treh vprašanj, ki so merila SES, ter izračunali korelacijo (Spearmanov korelacijski koeficient) med spremenljivkama izpostavljenost nasilju in SES. Korelacija med tema spremenljivkama se je pokazala kot statistično neznačilna ($\rho = -0,075$, $p > 0,05$), zato moramo hipotezo H4 zavreči.

Možna razlaga je, da je na rezultat vplivala majhnost našega vzorca. Možno pa je tudi, da s strukturiranostjo vzorca na osnovi razlik v srednješolskem programu (gimnazije, strokovne šole) nismo dosegli dovolj visoke diferenciranosti glede SES. Velja tudi spomniti, da smo v naši raziskavi preverjali povezanost med psihičnim nasiljem v družini in SES ter da bi bila zelo verjetno pri istem vzorcu ob merjenju fizičnega nasilja v družini (ki ga v naši raziskavi nismo merili) korelacija s SES bolj izrazita.

SKLEPI

Raziskava je pokazala, da je pomemben delež (14 %) srednješolcev, ki so bili zajeti v raziskavo, izpostavljen psihičnemu nasilju v družinskem okolju. Vzorec srednješolcev sicer ni bil reprezentativen za slovensko populacijo, a kljub temu je posebno zaskrbljujoč podatek, da velika večina (81 %) srednješolcev iz naše raziskave ne išče pomoči. Ta ugotovitev nam pomaga razumeti podatke slovenske policije (Mušič, 2008), ki vodi uradno statistiko o žrtvah nasilja v družini ločeno za različna starostna obdobja otrok med

letoma 2000 in 2007. Ti podatki kažejo, da je med mladostniki v starostnem obdobju srednje šole zabeleženih manj žrtev nasilja v družini kot v drugih starostnih obdobjih. Sodeč po rezultatih naše raziskave lahko sklepamo, da srednješolci niso toliko manj izpostavljeni nasilju v družini, temveč gre za drugačne in bolj prikrite oblike nasilja. Razloge za veliko stopnjo prikritosti tega nasilja gre iskati v subtilnih psiholoških mehanizmih, ki srednješolcem preprečujejo, da bi psihično nasilje prepoznavali in izpostavljali kot nesprejemljivo ravnanje ter se mu poskušali upreti. O tem priča pogostost odgovorov srednješolcev, ki kot razlog za to, da nasilja ne prijavijo, navajajo občutek lastne krivde in skrb, da jim nihče ne bi verjel, pa tudi, da drugih to ne bi zanimalo. Žrtve je torej strah, da nasilja ne bi mogli dokazati – s tem je povezan problem opredelitve psihičnega nasilja, ki ga okolje zaradi odsotnosti vidnih poškodb (Filipčič, 2002; Mušič, 2008; United Nations, 2006) pogosto ne pojmuje kot nasilje, podobno pa razmišljajo tudi žrtve. Naša raziskava je pokazala, da približno polovica srednješolcev, ki so izpostavljeni psihičnemu nasilju, tega ne prepozna kot nasilje. Pri tem je posebne pozornosti vredno dejstvo, da srednješolci bistveno bolj kritično prepoznajo nasilje v družinah svojih vrstnikov kot pa v lastnem družinskem okolju. Do podobnih ugotovitev so prišli tudi v drugih okoljih (prim. McGee, 1997). Dogaja se, da šolski otroci svojo hudo stisko v anketnih odgovorih prikrivajo z navajanjem družbeno sprejemljivih odgovorov (Hughes, 1986, v McGee, 1997). Možna razlaga manjše senzibilnosti za prepoznavanje nasilja je tudi, da so nasilne oblike vedenja v svoji družini 'pozabili'. Grenhooft, McCloskey in Glisky (2005) so namreč v longitudinalni študiji o adolescentih in njihovem spominjanju družinskega nasilja ugotovile, da je šest let po nasilnih dogodkih v družini te dogodke že pozabilo 35 % adolescentov ali pa niso želeli poročati o njih. Povezavo med izpostavljenostjo nasilju v družini in spominom navajajo tudi G. S. Goodman, Quas in Ogle (2010). Glede na ugotovitve o odgovorih mladostnikov o nasilju v lastnem družinskem okolju lahko sklepamo, da je pri odgovorih žrtev očitno močna prisotnost različnih obrambnih mehanizmov.

Vse te ugotovitve kažejo, kako nujno je ozaveščanje mladih pa tudi njihovih staršev o problematiki nasilja v družini in v tem okviru še posebej psihičnega nasilja, ki ga je še posebej težavno prepoznavati, zlasti pri posrednem (biti priča) nasilju in kot način ,discipliniranja' otrok. Pomemben razlog, pravi Mikuš Kos (1993), da bi pojav psihičnega nasilja sploh opazili in ga ustrezno razlagali, je namreč naša poučenost in obveščenost. Izpostavljenost psihičnemu nasilju pušča številne posledice, o čemer so narejene številne raziskave (Kitzmann idr., 2003; Finkelhor idr., 2005; Holt idr., 2008; O'Keefe, 1996; Kalmus, 1984, v Filipčič, 2002; United Nations, 2006; Mikuš Kos, 1993; McGee, 1997; Mejia, Kliwer in Williams, 2006; Urbanc, 2002; Greenhoot idr., 2005; Goodman idr., 2010). Zaradi navedenega je treba povečati občutljivost za tovrstno problematiko pri celotni javnosti. Posebno pozornost, ne le glede zaznavanja nasilja, ampak tudi glede podpore, bi bilo treba nameniti tudi strokovnim delavcem, ki se srečujejo z mladimi žrtvami nasilja v družini. Ne smemo namreč zanemariti stiske strokovnih delavcev, ki se srečajo s problematiko nasilja v družini, in njihovim občutkom o prevzemanju odgovornosti za razbitje družine, na kar je opozarjal že Bouwkamp (1993).

Spodbudno je, da imamo v Sloveniji že od leta 2008 v veljavi Zakon o preprečevanju nasilja v družini in pravilnike, povezane z njim, še zlasti Pravilnik o obravnavi nasilja v družini za vzgojno-izobraževalne zavode ter od junija tega leta dalje tudi možnost anonimne elektronske prijave. Spodbudno je tudi, da je v Resoluciji o nacionalnem programu preprečevanja nasilja v družini 2009–2014, sprejeti leta 2009, med strategijami soočanja z nasiljem navedeno tudi ozaveščanje o nasilju (Uradni list RS št. 41/2009). Na nujnost ozaveščanja o problematiki psihičnega nasilja in možnih načinih pomoči ter varovanja mladostnikov kažejo tudi naši podatki, da se polovica izpostavljenih psihičnemu nasilju boji reakcije staršev in skoraj polovica izpostavljenih meni, da jim nihče ne bi verjel. V Sloveniji imamo za mladostnike, ki so izpostavljeni nasilju v družini, organiziranih več različnih možnosti pomoči od Kriznih centrov, Varnih hiš v okviru Centrov za socialno delo do Zatočišča za ženske in otroke v okviru Društva SOS telefon. Zanimivo za nadaljnje raziskovanje pa bi bilo ugotoviti,

koliko mladostnikov je v teh institucijah iskalo pomoč, če so bili izpostavljeni psihičnemu, in ne tudi fizičnemu nasilju. V naši študiji med oblikami psihičnega nasilja nismo zajeli problematike zanemarjanja srednješolcev s strani staršev, ki bi jo bilo tudi zanimivo raziskati v okviru nadaljnega proučevanja izpostavljenosti mladostnikov psihičnemu nasilju v družini.

LITERATURA

- Aymer, S. R. (2008). Adolescent males' coping responses to domestic violence: A qualitative study. *Children and Youth Services Review*, 30(6), 654–664.
- Australien Institute of Criminology (2001). Pridobljeno 6. 11. 2009 s svetovnega spleta: <http://catalogue.nla.gov.au/record/2500919>.
- Bouwkamp, R. (1993). Nasprotja med slovenskimi strokovnimi službami, ki se ukvarjajo z zlorabo in zanemarjanjem otroka. V F. Imperl (ur.), *Zbornik prispevkov delovne konference o delovanju in sodelovanju strokovnih služb na področju preprečevanja zlorab in zanemarjanja otrok* (str. 39–59). Ljubljana: FIRIS, d. o. o.
- Black, T., Trocme, N., Fallon, B. in MacLaurin, B. (2006). The Canadian child welfare system response to exposure to domestic violence investigations. *Child Abuse & Neglect*, 32(3), 393–404.
- Čačinovič Vogrinčič, G. (1998) *Psihologija družine*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
- Filipčič, K. (2002). *Nasilje v družini*. Ljubljana: Bonex.
- Finkelhor, D., Ormrod, R., Turner, H. in Hamby, S. L. (2005). The Victimization of Children and Youth: A Comprehensive, National Survey. *Child Maltreatment*, 10(1), 5–25.
- Finkelhor, D., Turner, H., Ormrod, R., Hamby, S. in Kracke, K. (2009). *Children's Exposure to Violence: A Comprehensive National Survey*. U. S. Department of Justice: Office of Justice Programs. Office of Juvenile Justice and Delinquency Prevention.

- Goodman, G. S., Quas, J. A. in Ogle, C. M. (2010). Child Maltreatment and memory. *Annual Review of Psychology*, 61, str. 325–351.
- Greenhoot, A. F., McCloskey, L. in Glisky, E. (2005). A longitudinal study of adolescent's recollections of family violence. *Applied Cognitive Psychology*, 19(6), 719–743.
- Holt, S., Buckley, H. in Whelan, S. (2008). The impact of exposure to domestic violence on children and young people: A review of the literature. *Child Abuse & Neglect*, 32(8), 797–810.
- Kitzmann, K., Gaylord, N. K., Holt, A. R. in Kenny, E. D. (2003). Child Witnesses to Domestic Violence: A Meta-Analytic review. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 71(2), 339–352.
- Kos Mikuš, A. (1993). Psihološke determinante dogajanj, ki sopogojujejo trpinčenje otrok in vplivajo na odzivanje strokovnjakov. V F. Imperl (ur.), *Zbornik prispevkov delovne konference o delovanju in sodelovanju strokovnih služb na področju preprečevanja zlorab in zanemarjanja otrok* (str.19-38). Ljubljana: Firis.
- McGee, C. (1997). Children's experience of domestic violence. *Child and family Social Work*, 2, 13–23.
- Mejia, R., Kliwer, W. in Williams, L. (2006). Domestic Violence Exposure in Colombian adolescents: Pathways to Violent and Prosocial Behavior. *Journal of Traumatic Stres*, 19(2), 257–267.
- Mušič, T. (2008). Otroci potrebujejo odrasle, ki si upajo videti – Kratek pregled policijskih ugotovitev. V Z. Pavlovič, K. Filipčič in I. Rutar Leban (ur.), *Detekcija in reakcija na pojave slabega ravnanja z otrokom – novo obdobje?* (str. 74–85). Ljubljana: Pedagoški inštitut.
- O'Keefe, M. (1996). The Differential Effect of Family Violence on Adolescent Adjustment. *Child and Adolescent Social Work Journal*, 13(1), 51–68.
- Resolucija o nacionalnem programu preprečevanja nasilja v družini 2009–2014* (ReNPPND0914). Uradni list RS št. 41/2009 z dne 1. 6. 2009.

- Straus, M. A. in Gelles, R. J. (1987). How Violent are American Families? *Estimates From the National Family Violence Resurvey and Other Studies*. Pridobljeno 16. 4. 2010 s svetovnega spleta: <http://www.ncjrs.gov/App/publications/abstract.aspx?ID=112443>.
- United Nations, General Assembly Secretary – General 2006. *Rights of the child*. Pridobljeno 11. 3. 2010 s svetovnega spleta: http://www.unicef.org/violencestudy/reports/SG_violencestudy_en.pdf.
- Urbanc, K. (2002). *Emocionalno nasilje u obitelji adolescenta*. Zagreb: Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Studijski centar socialnog rada.
- World Report on Violence against Children* (2006). An end to violence against children. Pridobljeno 1. 3. 2010 s svetovnega spleta: <http://www.unicef.org/violencestudy/reports.html>.
- Zakon o preprečevanju nasilja v družini* (ZPND). Uradni list RS št. 16/2008 z dne 15. 2. 2008.

IZVIRNI ZNANSTVENI ČLANEK, PREJET JUNIJA 2011